

Enes KUJUNDŽIĆ

**FILANTROPIJA KOD BOSANSKIH MUSLIMANA SA
OSOBITIM OSVRTOM NA PRAVILA DOBROTVORNIH
DRUŠTAVA NA POČETKU XX STOLJEĆA**

Napomena

Pošto je dr. Ibrahim Kemura okvirno govorio o osnivanju i radu nekih muslimanskih kulturnoprosvjetnih društava na prijelazu iz XIX u XX stoljeće ja bih želio nešto reći o filantropskim ciljevima nekih bosansko-muslimanskih društava koja su formirana na početku XX stoljeća uzimajući pri tome u razmatranje i neke odrednice o američkoj filantropiji istog perioda. Pri tome smatram američku filantropiju reprezentativnom za zajednički tip ove vrste aktivnosti.

Istraživanje filantropije, odnosno dobrotvornog rada, u povijesti Bosanskih Muslimana upravo je neodvojivo da istraživanja uloge vakufa u ekonomsko-socijalnoj i kulturno-obrazovnoj sferi toga naroda.

Po definiciji vakuf predstavlja imovinu zaštićenu od propadanja, otuđivanja ili drugih oblika razvlašćivanja, darovanu u nabožno-dobrotvorne svrhe putem korištenja njenih plodova (Vidi: S. Mašović, *Anali GHB*,)

Poznato je da i pored veoma bliske veze između države i vjerske organizacije u povijesti islama, osobito u Osmanskom carstvu, nikada se nije uzimalo zdravo za gotovo da je država obavezna da osigurava sredstva za održavanje religioznih ustanova i službi. Ustvari, troškovi te vrste predstavljali bi ogroman teret za državnu blagajnu. Otuda je njihovo osnivanje i održavanje padalo u prvom redu na ramena onih kojima su te ustanove služile.

Istina je da je već zarana u islamu bila praksa suverena da dio sredstava iz državne hazne odvaja za održavanje i podizanje novih vjerskih i drugih ustanova, ali glavnina tih sredstava, posebno za religijske institucije, sticala su se iz privatnih ruku, uglavnom u vidu permanentnih zaklada zemlje i drugih nekretnina putem dokumenata darovnice (vakufname).

Takve zaklade - vakufe osnivali su, pored visokih državnih službenika i vjerskih dostojanstvenika, i privatne ličnosti od najranijeg doba islama, i to u korist džamije, medresa, hanikaha, tekija, turbeta, i teorijski trebali su služiti svojoj prvobitnoj namjeni u beskonačnost.

Pored specifično vjerskih ustanova kakve smo naviješe pobrojali, vakufi su osnivani i za druge potrebe kao što su biblioteke, putevi, mostovi, vodenice, rezervoari za vodu, hamami, svetionici uključujući i filantropske ustanove u užem smislu kao što su: bolnice, svratišta za putnike (hanove), kuće za nezbrinute hudovice, siročad, imareta i tome slično. Ovo nije bilo sve; imamo slučajeve da se osnivaju vakufi da bi se osigurala sredstva za kauciju u cilju oslobađanja siromaših zatvorenika, zatim plaćanja ruha za sirote djevojke prispjele za udaju, pa čak i osiguranje pšenice i pirinča za ishranu ptica i osiguranje hrane i vode za nezbrinute životinje.

Pošto je o vakufima u BiH opširno govoreno na simpoziju koji je održan u Sarajevu 22. i 23. novembra 1982. godine sa naslovnom temom "Institucija vakufa i njegova uloga u vjerskom i kulturnom životu Muslimana i Institucija Gazi Husrev-begova vakufa" što je objavljeno u Anali GHB, knjiga IX-X (1983.) ja o tome ne bih želio posebno govoriti.

Ali bih ukazao na činjenicu da se sa pojavom kulturno-prosvjetnih društava u bosansko-muslimanskoj sredini na prijelazu iz XIX u XX stoljeće javlja i jedno drugačije shvatanje filantropije od onoga koje je karakteriziralo vjekovima isticane motive prilikom osnivanja vakufa.

Tako u vakufnami Derviš paše Bajezidagića iz 1593. godine stoji i sljedeće (Parafraziram):

*Spomenuti opunomoćitelj - neka ljudi trajno
imaju u vidu njegovu dobrotu - svojom pronicljivošću
spoznao je da je ovaj svijet kuća prolaznosti i iskušenja,
a ne kuća postojanosti i mira...*

Pa ipak to je i svijet mogućnosti da se čovjek putem velikih dobročinstava približi uzvišenom Allahu, i to u saglasnosti sa Vjerovjesnikom riječima "Ovaj svijet (dunjaluk) je njiva za onaj drugi svijet (ahiret)" zato ne treba odgađati dobra djela za sutra jer može se desiti da te sutra ne bude" M. Mujić, *Anali GHB*, IX-X (1983.), str. 21.

Iz ovog nije teško zaključiti da je motivacija za dobrotvorno djelovanje utemeljena u nabožno-etičkom idealu i odgovarajućoj pripremi za zagrobni život.

Pravila Gajreta, prosvjetnog i kulturnog društva Muslimana u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, Islamska dion. štamparija (tiskara), 1911.

II. Zadatak Drušva:

Paragraf 3:

Ističu da mu je zadatak:

a) da daje materijalne pomoći Muslimanima iz Bosne i Hercegovine, koji uče u srednjim, zanatlijskim i višim školama u Bosni i Hercegovini, u Austro-Ugarskoj monarhiji i u višim vjersko-prosvjetnim školama u Kairu i u Turskoj;

b) da daje materijalne pomoći mladićima Muslimanima iz Bosne i Hercegovine, koji se odaju valjanim zanatima ili žele da se u zanatu usavrše u Bosni i Hercegovini, u Austro-Ugarskoj monarhiji ili u inozemstvu;

c) da širi pismenost u narodu davanjem analfabetskih tečajeva;

d) da podupire domaću muslimansku književnost;

e) da pomaže osnivanje knjižnice;

f) da pomaže osnivanje antialkoholističkih i gimnastičkih društava.

Pravila "Kluba Muslimana akademičara iz Bosne i Hercegovine u Beču". Mostar: Štamparija *Biser*. (s.a.)

Paragraf 2: *Društvo je svrha*: društveni odgoj svojih članova, te kulturno i *gospodarsko* unapređivanje interesa bos. herc. muslimana, isključivši pri tom svaku politiku.

Filantropski ideal je najpotpunije izražen Pravilima Muslimanskog dobrotvornog društva "Merhamet" za sprečavanje prosjačenja i potpomaganje sirotinje u Sarajevu (Sarajevo: Islamska dionička štamparija (tiskara), 1913.)

Paragraf 2:

Svrha je udruženja da ukine prosjačenje, među muslimanskom sirotinjom u gradu Sarajevu, te će u tu svrhu društvo nastojati:

1. da po vremenu i materijalnoj svojoj snazi osnuje jedan sirotinjski dom, u kojem će naći utočišta oni starci i stare muslimanske žene koje su neopskrbljene i za svaki rad nesposobne;

2. da pruži materijalnu pomoć neopskrbljenim i za rad nesposobnim muslimanima i muslimankama kao i nejakoj djeci islamske vjere;

3. da traži zarade muslimanima i muslimankama i da ih namješta u razne radnje i time im pruža priliku boljeg i časnijeg načina života nego li je to od samog prosjačenja;

4. da samostalno ili u sporazumu sa drugim humanitarnim islamskim inštitucijama namješta nezaposlenu muslimansku mladež, prije nego li bi se na prosjačenje dala, na razne zanate i trgovinu;

5. uopće sve činiti da bi se prosjačenje među muslimanima ukinulo i da bi se to i u zakonskoj formi današnjih prosjačkih zakona sprovelo analogno onim kakovi u drugim kulturnim državama postoje.

(Ovdje se pod kulturnom državom vjerovatno misli na socijalnu državu kakve su, primjerice, Danska i Švedska danas).

Kao što se iz citiranih ulomaka vidi u nabranjanju motiva dobrotvornog djelovanja nema invocacije koja bi sadržavala duh pobožno usmjerenih poruka kojima se podstiče dobročinstvo i skrb za one kojima je ona potrebna što je izrazito prisutno u parafraziranom odjeljku Bajezidagićeve vakufname. Riječ je, dakle, o jednom sekulariziranom i ako hoćete evropeiziranom shvatnju koje provihava kroz paragrafe ovih pravila.

Slično tome sekularistički duh prožima i filantropsko nastojanja u Americi, koja se u dilemi između Cotton Marhera, koji se u prvoj polovini 18. stoljeća zalagao da svako treba da igra ulogu u pomaganju sirotinje i doprinosi društvu u *ime religije*, u većoj mjeri opredijelila za ideje njegovog suvremenika Bendžamina Franklina, koji je bio uvjerenja da svaki građanin treba da pomaže svojim sugrađanima putem mudrog investiranja i ličnih sredstava bez spominjanja religije.

Krajem devetnaestog stoljeća - to je period koji se donekle poklapa sa onim vremenom kojim se mi ovdje bavimo - u Njujorku se pojavljuje Društvo dobrotvorne organizacije, čiji je osnivač bila Josephina Shaw Lowell i industrijalac Andrew Carnegie, oboje su se zalagali za pružanje one vrste pomoći koja naglašava oslonac na sopstvene snage, tj. samopomoć.

I dok se na jednoj strani gospođa Lowel zalagala za ideju da je siromašnima bolje osigurati posao nego kratkotrajnu radost povremenim poklonima u odjeći i hrani, dotle je A. Carnegie upozoravao svoje kolege milionere da svoja dobročinstva usmjeravaju ka onima koji su spremniji da pomognu sami sebi.

Na početku dvadesetog stoljeća pristalice ideja pokreta "Progresivna era" kao što je Jane Adams insistirali su, na primjer, na tome da cilj moderne filantropije treba da bude širok font liječenja socijalnih bolesti prije nego tretiranje problema na individualnom nivou.

Institucionalni okvir kroz koji je oticala filantropska pomoć u niže društvene slojeve predstavljale su socijalna starateljstva i fondacije kakve poznajemo i danas. (Na primjer, Rasel Sage fondacija (osnovana 1907.), Carnegie (osnovana 1911.), Rokefelerova (osnovana 1913. godine). Veoma poznata Fordova fondacija osnovana je 1936. godine. Njihov pandan u Evropi danas čine najveća Gulbenkijan fondacija u Portugalu i Vol-skvagenova fondacija u Zapadnoj Njemačkoj. U Japanu, trenutno najproduktivnijem centru filantropije u modernom svijetu, samo od ranih 70-tih

godina osnovano je više od 2.000 fondacija. U Americi je 1982. godine bilo oko 22.000 različitih fondacijskih ustanova. Pa i pored ovako velikog broja filantropsko usmjerenih organizacija lična davanja u filantropske svrhe u SAD čine 90% svih dobrotvornih davanja i 1982. dostigla su iznos od cca. 54 milijarde dolara.

Zaključci:

- Prezentirana onako kako su formulirana Pravila društvenih organizacija i kulturno-prosvjetnih i dobrotvornih društava Bosanskih Muslimana - riječ je samo o ovlaš odabranim uzorcima - u osnovi su zapadnjačkog tipa i ne vode mnogo računa o bogatoj tradiciji dobrotvornog djelovanja i davanja utemeljenih u institucijama vakufa i zekata.

- Ideali koji su vodili američke filantropie početkom ovog stoljeća ne razlikuju se mnogo od koncepta sadašnjih u pravilima kulturno-prosvjetnih i humanitarnih društava Bosanskih Muslimana na prijelazu ovog stoljeća, ali su im rezultati barem po onome kakvo je stanje danas potpuno različiti.

- Potpunija slika o stanju bosansko-muslimanske filantropije na početku ovog stoljeća može se steći naravno jednim mnogo kompleksnijim i dugotrajnijim istraživanjem nego što je to moguće uvidom u pravila pomenutih društava jer svjesni smo čestog raskoraka između onog što se proklamuje i onog što se ostvari.

- I pored značajnih rezultata koji su putem dobrotvornih i kulturno-obrazovnih društava postignuti u prvim decenijama XX stoljeća u bosansko-muslimanskoj sredini, posebno u pomaganju i stipendiranju đaka i studenata, mora se skrenuti pažnja da je kao nusprodukt sekularizacije i evropeizacije osnova na kojima su ova društva utemeljena došlo do kulturnohistorijskog diskontinuiteta i izvjesnog iščašenja u odnosu na sredinu kojoj su ona pripadala i trebala da im služe.

Sa svoje strane, pak, vakuf suočen sa svojom zastarjelom organizacijom i izuzetno nepovoljnim objektivnim okolnostima nije mogao na adekvatan način odgovoriti zadaći koju je tokom prethodnih vijekova tako uspješno rješavao ispunjavajući svoju ulogu na najbolji način upravo u periodima kada je rigorozno provodio želje svojih utemeljivača ovjekovječene u vakufnamama.

Philantropist Work among the Bosnian Moslems with a Particular review of the Humanitarian Societies' Rules at the Beginning of

20th Century

The issue of charity work in a community cannot be separated from the level of overall organization of that same community. The social and historical circumstances, the development level, but also the domineering ideas that have motivated and oriented its members usually condition it.

The charity work in Bosniaks in the based was based both on the understandable social solidarity and also on the religious imperative that had sprung out from the basic principles of Islam. These principles were the leading idea for the majority of members of this nation, at least in the past. The contemporary answer to the grown needs of the Bosniak people for the social solidarity can be found in leaning on its own tradition that had been founded largely in the institution of legacies /vakufs/, but also in finding the new modalities of philanthropic work that is characteristic for the more developed societies in Western Europe and USA.